

İLYA PAVLOVIÇ PETRUŞEVSKIY*

B.V. LUNİN

Ünlü şarkiyâtçı. Yakın ve Orta Doğu, Orta Asya ve Kafkas ötesi ülkeleri tarihinin araştırmacısı. İ.P. Petruşevskiy 10 (22) Haziran 1898'de Kiyev'de Rus ırkına mensup memur bir ailenin ferdi olarak dünyaya geldi.

1916'da Harkov'da 4 No'lu erkek gimnaziyasını (lise) bitirdikten sonra Harkov Üniversitesi Tarih-Filoloji Fakültesine girdi. Fakat ailevî durumu sebebiyle eğitimini yarıda bırakmak zorunda kaldı. 1919'da valilik mektep dersleri bölümünde işe başladı. 1925'te Bakü'ye taşındıktan sonra Azerbaycan Devlet Üniversitesine girdi ve burada şarkiyât derslerinin ağırlıklı olduğu Tarih-Filoloji Fakültesinde yüksek tahsilini tamamladı.

1927-1930 yılları arasında Sosyoloji Bölümünde hocalık, 1929 yılından itibaren Azerbaycan İlim Araştırmaları Enstitüsü Yakın Doğu Bölümünde araştırma görevlisi görevlerinde bulundu. 1931'de Tiflis'e göç etti. SSCB İlimler Akademisi Kafkas Araştırmaları Enstitüsü'nde çalıştı (1934'te SSCB İlimler Akademisi Gürcistan Şubesine bağlı olan N.Ya. Marr Dil Tarih ve Maddî Kültür Enstitüsü). P.K. Juze ve Yu.N. Marr'ın kontrolü altında Farsça ve Arapça öğrendi. İ.P. Petruşevskiy'in, daha çok, Yakın Doğu Tarihi ve daha ziyade de Orta Çağ tarihine ilgi duymuştur.

25 Ekim 1935'te tez savunmasını yapmadan tarih ilmi doktora adayı unvanı verilmiştir. İ.P. Petruşevskiy bu zamana kadar Kafkas ötesi tarihi hakkında bir kaç eser yayınlamıştı.

1931-1936 yılları arasında Gürcistan Komünist Partisi bünyesindeki Kafkas Komünist Üniversitesi ve Marksizm-Leninizm Enstitüsü'nde hocalık yaptı.

1936'da SSCB İlimler Akademisi Tarih Enstitüsü Leningrad Bölümü görevlisi idi. Bununla birlikte M.N. Pokrovskiy Pedagoji Enstitüsü'nde (Leningrad) hocalık yaptı (1941 kadar). 1 Temmuz 1941'de *Oçerki po İstorii Feodalnih Otnoşeniy v Azerbaydçane i Armenii v XVI-XVIII Vekah* (16-18. Yüzyıllar arasında Azerbaycan ve Ermenistan'da Feodal İlişkiler Tarihi Hakkında Denemeler) adlı doktora tezini savundu 1948'de profesörlük unvanını aldı.

1941-1942 yıllarında Bakü'de daha sonra da Taşkent'te çalıştı. Aktif ve verimli faaliyetleri ile Özbekistan'da tarih-şarkiyât araştırmalarının ve bu alanda araştırma yapacak ilim adamı kadrolarının hazırlanmasına büyük katkısı oldu. Bunun yanı sıra Orta Asya Devlet Üniversitesinde ve Nizamî Pedagoji Üniversitesinde hocalık yaptı. Bir süre SAGU Doğu Ülkeleri Kürsüsünün başkanı oldu. Leningrad ilim adamlarının geri dönüşünden sonra Nisan 1946'ya kadar Taşkent'te kaldı ve Taşkent Devlet Üniversitesindeki öğretim elemanlığı devam ederek Taşkent el yazmaları arşivinde çalıştı. 1942-1945'te o zaman Taşkent'te bulunan SSCB Doğu Dilleri Enstitüsü Orta Asya Kürsüsünün çalışmalarına faâl bir şekilde katıldı.

1946'da Leningrad'a döndüğünde SSCB İlimler Akademisi Şarkiyât Enstitüsü ve Leningrad Devlet Üniversitesi görevlisi oldu. 1947'de Doğu İlim Araştırmaları Enstitüsü başkanı oldu. 1950'den itibaren Leningrad Devlet Üniversitesi Doğu Fakültesi

* *Biobibliografiçeskiye Oçerki o Deyatelyah Obşçestvennih Nauk Uzbekistana*, c. II, B.V. Lunin, Taşkent, 1977, s. 18-21.

Yakın Doğu Tarihi Kürsüsü başkanı oldu. Bununla birlikte 1948'den itibaren SSCB İlimler Akademisi Leningrad Şubesinin yüksek ilim görevlisi idi ve 1950'den itibaren SSCB İlimler Akademisi Şarkiyât Enstitüsü, daha sonra İran Kürsüsü başkanı oldu (1956-1959). 1961'den hayatının sonuna kadar Leningrad Devlet Üniversitesi Şarkiyât Fakültesi Yakın Doğu Tarihi Kürsüsünün başkanlığını yaptı. İ.P. Petruşevskiy'in *Oçerki po İstorii Feodalnih Otnoşeniy v Azerbaydjane i Armenii v XVI-naçale XIX v. (16. yy. 19. yy. başı Azerbaycan ve Ermenistan'da Feodal İlişkiler Tarihi Denemeleri)* ve *Zemlevedenie İ Agrarnie Otnoşeniya v İrane XII-XIV vekov (12-14. yüzyıllarda İran'da Toprak-Tarım İlişkisi)* monografileri ile 1950 ve 1961'de ilk üniversite ödüllerini almıştır. 1966'da Leningrad İran Bilimcileri seminerlerinin organizesi için seminer bürosu üyesi seçildi.

Çalışmada belirtildiği gibi İ.P. Petruşevskiy, *Orta ve Yakın Doğu feodal devri araştırmacıları arasında son yıllar içerisinde Sovyet Orta Çağ Batı Avrupa tarihi araştırmalarında da mühim bir yere sahiptir.* (V.A. Romodin).

Orta Asya feodal Orta Çağ tarihi hakkındaki ilmî çalışmaların yazarı İ.P. Petruşevskiy'in *K İstorii Vnutrennego Stroya Goroda v Sredney Azii i İrane v Epohu Mongolskogo Vladicestva. XIII-XIV Veka (XIII-XIV. yüzyıl Moğol hâkimiyeti döneminde İran ve Orta Asya'da şehirlerin iç yapısı tarihi)* (1945), *İz istorii Buharı v XIII veke (XIII. yüzyıl Buhara Tarihinden)* (1949), *Primenenie Rabskogo Truda v İrane i Sopredelnih Stranah v Pozdnee Srednevekovye. K Probleme Rabovladelçeskogo Uklada v Feodalnih Obşçestvah Peredney i Sredney Azii (Geç Orta Çağ'da İran ve Sımr Ülkelerinde Köle Takası, Ön ve Orta Asya Feodal Topluluklarında Köle Problemi)* (1960) gibi çalışmaları bulunmaktadır.

İ.P. Petruşevskiy'in feodalizm döneminde Orta Asya şehir ve köy nüfusunun içtimaî, iktisadî hayatı ile ilgili araştırmalara yaptığı katkılar sadece bu yayımlarla sınırlı kalmıyordu. Orta Asya halklarının hayatını inceleyen tarihçiler için âlimin Kafkas ötesi ve özellikle İran tarihi ile ilgili fikirleri ve keşifleri çok mühimdir. İran, Azerbaycan, Ermenistan'ı nûmune-i imtisal olarak feodalizm düzeninin, toprak sınıfları ve vergilerin tahlillerini gerçekleştirdi (sürgal, mülk vd.). O zamanın Orta Asyasını tanımada esas kaynakların ya da yardımcı malzemelerin umumî yapısını ortaya koydu. Onun İran'ın genel tarihi hakkında, halk hareketleri tarihi (meselâ Orta Asya'da da yer alan Horasan'daki Serbadâr hareketi gibi), Farsça, Arapça ve diğer dillerde yazılan kaynaklardan araştırdığı içtimaî, iktisadî ve fikrî akımlarla ilgili çalışmaları hakkında da aynısını söyleyebiliriz. Uzmanların düşüncelerine göre bu çalışmalar "sadece onun doğrudan doğruya tetkik ettiği ülkeler ve halkların içtimaî, iktisadî tarihi için değil, bütün Orta ve Yakın Doğu'da Feodalizmin gelişmesindeki nazarı meselelerin işlenmesi için de büyük bir ehemmiyeti haizdir" (V.A. Romodin).

İ.P. Petruşevskiy tarih yazımı ile ilgili konulara da yabancı değildi (Bkz.: *Derevnnya i Krestyane Srednevekovogo Blijnego Vostoka v Trudah Leningradskih Vostokovedov (Leningrad Şarkiyâtçıların çalışmaları Orta Çağ Yakın Doğu Köyleri ve Çiftçileri)* 1960; *Publikatsii Persidsko-Tadjikskih Dokumantalnih Istoçnikov (aktov) v SSSR (SSCB'de Fars-Tacik vesika kaynakların (sözleşme) yayımları)* 1960, ve diğerleri).

Yüksek öğretim kurumlarında verdiği derslerin içerisinde Orta Asya tarihi ile ilgili dersler de bulunmaktadır.

Onun redaktörlüğü altında değişik yazar ve komisyonların tarih ve şarkiyât araştırmaları yayımlandı. Ayrıca o, akademisyen V.V. Bartold'un makaleler külliyyâtının yayın kurulu üyesi idi. Petruşevskiy'in yayına hazırladığı birinci cildinde Bartold'un hâl tercümesi ve *Turkestan v Epohu Mongolskogo Naşestviya (Moğol İstilas Döneminde Türkistan)* adlı klâsik çalışması hakkındaki tarih yazımı ile ilgili görüş ve takdim ona aittir.

İ.P. Petruşevskiy'in Özbekistan'dan ve Orta Asya'nın diğer halklarından olan öğrencilerinin sayısı da az değildi.

Uluslararası konferanslara ve daha bir çok konferansa, sempozyuma ve kurultaylara da katılmıştır.

1967'de Azerbaycan SCB'nin ilim araştırmacısı oldu. "Şeref nişanı" ve SSCB'nin daha bir kaç madalyası ile ödüllendirildi.

Hayatının son yıllarında feodalizm döneminde Orta Asya, Kafkas ötesi ve diğer Doğu ülkeleri coğrafyasındaki toprak ilişkilerini incelemeye devam etti.

19 Mart 1976 tarihinde Leningrad'da vefat etti.

İ.P. Petruşevskiy'in Yayınlanmış Çalışmalarının Kılavuzu:

1. Bibliografiya Nauçnih Trudov İ.P. Petruşevskogo, *Uçenie Zapiski LGU*, N: 282, *Seriya Vostokovedçeskih Nauk*, vıp. 11, *İstoriya i Filologiya Stran Vostoka*, L., 1959, s. 197-203.

2. Spisok Osnovnih Nauçnih Trudov Professora İ. P. Petruşevskogo (K 60-letiyu so dnya rojdeniya), *Problemi Vostokovedeniya*, M., 1959, Nu.: 2, s. 251-256.

3. Spisok Rabot Professora İ. P. Petruşevskogo, Hazırlayan: A.İ. Filina, KSİV AN SSSR, XXXVIII, M., 1960, s. 99-103.

4. Spisok Osnovnih Rabot Doktora İstoriçeskih Nauk, Professora İ.P. Petruşevskogo, Bkz.: *İstoriografiya i İstoçnikovedeniye İstorii Stran Azii i Afriki*, vıp. II, *Posvyaşçaetsya Semidesyatiletiyu Doktora İstoriçeskih Nauk-Professora İlyi Pavloviça Petruşevskogo*, Sorumlu redaktör: G.V. Efimov, L., İz. -vo LGU, 1968, s. 158-159.

5. Spisok Trudov Doktora İstoriçeskih Nauk, Professora İ.P. Petruşevskogo, Hazırlayan: L.P. Smirnova ve V.A. Romodin, Bk. z: *Blijniy i Sredniy Vostok (İstoriya, Kultura, İstoçnikovedenie)*, M., İz. -vo Nauka, GRVL, 1968, s. 12-21.

İkmâl:

1. Feodalniy termin "şihna", *İranskaya Filologiya. Seminar İranistov Leningrada*, L. -M., 1969, s. 34-36.

2. N.V. Ligulevskaya (1894-1970), *Vestnik LGU*, Nu.: 14, *İstoriya, Yazık, Literatura*, vıp. 3, L., 1970, s. 165-166.

3. Yaponiya v III-XII vv. Yaponiya s Kontsa XII do kontsa XVI v. Yaponiya v XVI-seredine XVIII v. Bkz.: *İstoriya Zarubejnoj Azii v Sredniye Veka*, M., İz. -vo Nauka, GRVL, 1970, s. 19-84, 159-184, 409-435 (D.İ. Goldberg ile birlikte).

4. İzüçeniye Feadolnogo Obşçestva İrana v Rossii i v SSSR, Bkz.: *İstoriya İranskogo Gosudarstva i Kulture*, M., İz. -vo Nauka, GRVL, 1971, s. 71-82.

5. Politiceskiye idei Raşid ad-dina, Bkz.: *İstoriografiya i İstoçnikovedenie İstorii Stran Azii i Afriki*, vıp III. *Posvyaşçaetsya Semidesyatiletiyu Doktora İstoriçeskih Nauk-Professora A.D. Noviçeva*, L., İz. -vo Nauka, GRVL, 1974, s. 28-34.

İ. P. Petruşevskiy İle İlgili Çalışmalar:

1. A.Yu. Yakubovskiy, Tenkid: İ.P. Petruşevskiy, *Oçerki po İstorii Feodalnih Otnoşeniy v Azerbaydjane i Armenii v XVI - naçale XIX v.*, L., 1949, *Voprosi İstorii*, M., 1950, Nu.: 4, s. 140-143.

2. N. D. Mikluho-Maklay, İ. Petruşevskiy (K. 60-letiyu so dnya rojdeniya), *Vestnik LGU*, Nu.: 20, *Seriya İstorii, Yazıka i Literaturı*, vıp. 4, L., 1958, s. 175-176.
3. *Sovmestnoye Zasedaniye Uçenih Sovetov Leningradskogo Otdeleniya İnstituta Vostokovedeniya AN SSSR i Vostoçnogo Fakulteta LGU, Posvyaşçennoe 60-letiyu Doktora İstorıçeskih Nauk, Professora İlyi Pavloviça Peturçevskogo i 30-letiyu Ego Nauçnoy i Pedagogiçeskoj Deyatelnosti*, SV, M., 1958, Nu.: 6, s. 154.
4. K. 60-letiyu so Dnya Rojdeniya Professora İ.P. Petruşevskogo, *Uçenie Zapiski LGU*, Nu.: 282. *Seriya Vostokovedçeskih Nauk*, vıp. 11, *İstoriya i Filologiya Ştran Vostoka*, L., 1959, s. 5-6.
5. A.M. Goldobin, İ.P. Petruşevskiy (K. 70-letiyu so dnya rojdeniya), *Vestnik LGU*, Nu.: 14, *İstoriya, Yazık, Literatura*, vıp. 3, L., 1968, s. 167.
6. İlya Pavloviç Petruşevskiy (K 70-letiyu so dnya rojdeniya), Bkz.: *İstoriografiya i İstoçnikovedeniye İstorii Ştran Azii i Afriki*, vıp. II, L., İzd-vo LGU, 1968, s. 157.
7. *Petruşevskiy İlya Pavloviç*, SİE, c. 11, M., 1968, stlb. 121.
8. V.A. Romodin, İlya Pavloviç Petruşevskiy (K 70-letiyu so dnya rojdeniya), *Narodı Azii i Afriki*, M., 1968, Nu.: 6, s. 210-212.
9. V.A. Romodin, İ.P. Petruşevskiy-Vıdayuşıysya Sovetskiy İsledovatel İstorii Blijnego i Srednego Vostoka, Bkz.: *Blijniy i Sredniy Vostok (İstoriya, Kultura, İstoçnikovedeniye)*, M., İzd. -vo Nauka, GRVL, 1968, s. 3-12.
10. Petruşevskiy İlya Pavloviç, *UzSE*, c. 8, Taşkent, 1976, s. 259, Özbekçe.
11. İlya Pavloviç Petruşevskiy (1898-1977), *ONU*, Taşkent, 1977, No.: 5, s. 66-67.

Çeviren: Cengiz BUYAR